

WILLIAM H. GASS

Brati sebi

Nikoli nisem bil kaj prida športnik, vendar sem nekoč bil član nekega moštva. Pravzaprav sem bil njegova zvezda, in bili smo prvaki. Pripadal sem klubu hitrostnih bralcev, čeprav mi ni nikoli nihče podelil nikakršnega papirja o tem. A spopadali smo se z najboljšimi ekipami našega območja in vsakokrat, ko nas je kdo izzval na tekmo, smo brali, kolikor hitro smo mogli, upajoč, da bomo gotovi prej kot nasprotniki: svetlolasa mevža iz Cantona, tista punca iz Mariette z lici kot paradizniki ali onidve molčeči, škilasti sestri iz Shaker Heightsa v Ohio, predelu, znanem po urnih, zlobnih požiralcih besedil, ki so ju bila sama očala in sta bili videti ostri kot nemška pisava. Imenovali smo se "Hitrci". Jasno. Vsi so se. Bili so Sharonski hitrci, Steubenvillski hitrci, Sperryvillski hitrci in Samostalniki iz Nilesa. Ti niso nikoli zmagali. Kako tudi bi – s takim imenom! Samostalniki so zmerom negibni.

Nekoč me je premagal fant iz majhnega mesta, čigar ime sem seveda pozabil, se pa spominjam, da je imel zelene zobe. In bojim se, da smo se drugim zmerom zdeli takšni: škilasti zoprneži s slabo držo, mozoljasto kožo, umazanimi zobmi, nepopravljivo zmršenimi lasmi. Nikoli nismo hodili na zmenke, samo učili smo se jih na pamet; in kadar se je kako pravo moštvo odpravilo zastopat šolo, smo nosili nogavice, priboljške, brisače. Moja nemeza je bil fant z grivo tankih rdečih las, ki je spominjala na rjasto žago; z mezincem si je pomenljivo vrtal po velikih spužvastih ušesih. Bil je iz same rje, mahu in voska, in jaz sem izgubil tekmo z njim ... izgubil ... in sramota tega poraza mi še vedno buši v obraz, kadar se spomnim nanj. Pa vendar imam, čeprav naše moštvo ni imelo nobenih majic in naši dosežki nikoli niso prišli v časopise, še vedno precej veliko, zlato pobarvano medaljo z žarkastim očesom, ki kot nekakšen pajek visi nad knjigo. Oboje – knjiga in oko – je široko odprto. To razprto, cedeče se oko je bilo po mojem simbol, znamenje.

Naše bralsko življenje ima svoje nedozorelo obdobje in svoje jesenske dni. V začetku nam gre seveda slabo, komaj lovimo ravnotežje, ko se opotekamo za

prstom, in se tako trudimo zapomniti si, kaj naj bi pomenila posamezna beseda, da stavek sploh ni več pot in da pridemo do konca, ne da bi kam odšli. Tako je z vsem, česar se učimo, saj se nam sprva vse pasivno upira; vse to leži zunaj nas kakor megla ali zakoni narave; naročati moramo svojim očem, udom, svojemu umu: dvigni to, premakni tisto, pritisni na preslednico, nagni se bolj na eno stran, popusti sklopko – samo na rahlo, da ne uničiš zavor – in ne pozabi na spregatev ali na to, koliko je vreden escudo. Čez čas pa vendarle ugotovimo, da radi stojimo pokonci, se vozimo s kolesom, prepevamo Don Juana, pečemo krhko pecivo, izdelujemo modelčke letal, da nam je vseč petošolska ljubezen. Tedaj smo v svojem zagnanem zelenem navdušenju res kot mladoletniki: ti so polni listja. Vsak list je pašnik in mi se prosto pasemo kot lačne črede.

Se spominjate, kakšen čudežen učinek je imela na vas beseda "stegno", če se je iznenada prikazala sredi odstavka, kot vonj kolonjske zaveje skozi gledališče? Priznam: vse večji obseg stegna proti zgornjemu koncu je še vedno čudež, in če povem po pravici, mnogi smo nekoč brali besedo "stegno", kot če bi raziskovali Afriko, iskali izvir Nila. Takrat ni bila nobena knjiga prezajetna, noben slog pregostobeseden; teža debele knjige je bila bolj pomirjujoča od božičnih slaščic; čeprav je bilo treba imeti srečo in naleteti na pravo besedilo ob pravem času, saj je tisto posebno vznemirjenje, ki ga izzove, na primer, Thomas Wolfe, mogoče občutiti samo v najstniških letih; in potem – kdaj bo kdo izmed nas premogel energijo, potrpljenje, razumevanje za izbruhe besedičenja, da bo bral Carlyla – in užival ob njem?

Ponovno branje – ponavljanje – je bilo samodejno. Komu so bili potrebni napotki Gertrude Stein? Gotovo najmanj dvanajstkrat sem preletel prikupno knjižico o baseballu z naslovom *Škrlatna zastavica* in ob tem pospravil kolač, ki sem ga že prej razlomil v drobtine, toda tisti imenitni udarec, ki je vedno prišel v odločilnem trenutku, mi ni bil nikoli v tako zadovoljstvo kot ob koncu, ko sva skupaj z junakom knjige tekla okrog tistih baz in sramežljivo dvigala kapi proti množici.

Rekel sem, komu so bili potrebni napotki Gertrude Stein – ampak ena najboljših knjig za začetnike je še vedno njen *Bralec začetnik*. Tole so prve vrstice "Prve lekcije":

Neki pes je rekel, da se bo naučil brati. Drugi psi so rekli, da se lahko nauči lajati, brati pa se ne more naučiti. Niso vedeli, da se bo pes, če reče, da se bo naučil brati, naučil brati. Lahko ga utopijo v vodi do smrti, ampak če je rekel, da se bo naučil brati, se bo naučil brati.

Niso ga utopili v vodi in ne utopili do smrti in nikoli se ni naučil brati. Ali so tudi takšni otroci. Eden dva trije. Ali so takšni otroci. Štirje pet šest. Ali so takšni otroci. Sedem osem devet ali so takšni otroci.

Izkaže se, da jih je deset, in vsak ima psa, ki pravi, da se bo naučil brati, in prav kmalu postane zgodba zelo napeta.

Nekoč, v "davnih, davnih časih", ni nihče grozil, da nam bo izprašil hlače, če ne bomo do torka prebrali še ene Nancy Drew; nobena mrkogleda devica nas ni

strašila z *Blithedalsko romanco* ali nam ponujala *Samostana in ognjišča*, kot bi bila krožnik "zdrave in krepčilne" hrane. Prepuščeni smo bili sami sebi. Jaz sem bral Swinburna in srhljivke. Bral sem Havelocka Ellisa in Toma Swifta in *Idile o kralju*. Bral sem, kar koli mi je prišlo pod roke, in pod roke mi je prišlo veliko nespodobnih francoskih romanov, nekaj romanov Emila Zolaja, pa detektivske zgodbe, zdravniške dogodivščine, knjige o čebelah, Napoleonovi življenjepisi in – kot blisk, ki razsvetli nebo – *Tako je govoril Zaratustra*. Prebral sem vse, kar koli je že bilo, z lahkoto, ki se upira prežvekovanju, in z lahkoto, na katero zdaj tako zlahka pozabimo, tako kot pozabimo na divje opletanje koles ali ponižujoče padce z začetka svojega kolesarskega življenja. Veter, ki sem ga čutil, ko mi je nazadnje uspelo obvoziti cel blok, je znova in znova potrjeval prvobitno radost kolesarjenja. Govoril mi je ne samo, da se premikam, ampak da se premikam, kakor sam hočem; enako kot sem pozneje, ko sem opravil vozniški izpit, občutil drugo vrsto vznesenosti – močno, nevarno, tako, ki te lahko zasvoji, vznesenost zaradi oblasti: zaradi zmožnosti, da upravljaš z energijo, ki jo proizvaja neki predmet ali drug človek, da usmerjaš življenje, ki je v drugem bitju. Da, v tistih zgodnjih letih besedne omame sem zлил vase knjigo ali dve na dan, kot bi bile steklenice gina. Bral sem zaradi doživetja, vznemirjenja, iskal sem eksotične in nenavadne stvari, skušal dosegati vrhunce in odločitve, sočutiti sicer neznane in prepovedane strasti. Pozabil sem, kaj pomeni *biti v oblasti samega sebe, voziti s svojo paro*. Vedel sem, da je bil Shakespeare za Sofoklom, a sem pozabil, da se sprehajam med njima, kot bi bila mesti. V svoji prevzetosti od časa sem pozabil na njuno geografijo. Prostor je isti za vse knjige: Dante in Dickens sta v njem drug ob drugem. In čeprav vsaka knjiga zaživi v svetu v svojem času, ti datumi redko določajo dneve, ko stopijo v vaše in moje življenje. Pozabljam na preproste stvari, kot je tole: da smo zgrajeni iz knjig. Pozabil sem na kokakolo, ki sem jo pil, na stol, na hlad v zraku. Kakor mnogi odraščajoči sem si tako zelo želel skočiti iz vsakdanjega življenja, kakor si losos želi plavati proti toku. Iskal sem nadomestilo za svet. Ob prižgani skrivni lučki sem ostajal buden in sanjal. Bral sem na čas.

Kadar bereš na čas, se ne vračaš, ne vijugaš po vrsticah kot šivalni stroj, ki spaja dele obleke – recimo život in rokav; ne povezuješ izrazov, vsebine stavkov, ne zapiraš rež, sledeč notranjim smerem stavka (pri branju na čas že ne), tako da se beseda "bereš" najprej poveže z izrazom "na čas", nato lahko prednjo postavimo "Kadar ..." z veliko začetnico (vendar ne pri branju na čas), vse skupaj pa čaka na dopolnitev v naslednjem delu, ki se začne s "se ne vračaš" (a gotovo ne pri branju na čas). Saj slišiš, koliko časa in potrpljenja zahteva ta postopek in kako zapleten lahko postane. Tudi se ne ustavljaš ob jeziku, ne ponavljaš (pri branju na čas že ne) posebno prijetnih delčkov besedila – nemara iz užitka nad kako mimobežno domislico (na primer nad izrazom "branje na čas") ali posebno spretnim zasukom besed (denimo nad podobo, kot sta bili tisti o nasprotnikovih zelenih zobeh in grivi tankih rdečih las, ki je spominjala na rjasto žago) – pri branju na čas vsega tega ne počneš. Seveda tudi ne premikaš

ustnic, ko prebereš besedo "prebereš" ali besede "ne premikaš ustnic", tako da mora nesrečnež poleg tebe v čitalnici napeto gledati, kaj pravijo tvoje ustnice: Ga vabiš ven? Ga prosiš, naj ti posodi Plutarhove *Stare Grke*? In seveda je nesrečnež ves zbežan, ko ugotovi, da tvoje premikajoče se ustnice pravijo "ne premikaš ustnic". Kaj naj to pomeni? Premikalec ustnic – oh, taka oseba na naši lestvici spretnosti ni prav visoko. Učijo nas, da jo moramo prezirati.

Po drugi strani pa se hitrostni bralec spušča diagonalno po listu, poševno kot smučar; reže skozi besedilo v enaki smeri kot mesar skozi klobaso, če hoče namesto majhnega kolesca dobiti varljivo velik oval. Hitrostni bralec se trudi zajeti jedro, srce, bistvo. Odstavki postanejo dežela, ki jo preleta oko, iščoč znamenja, oporne točke, letališča, dnevne sobe, seksualne odlomke. Hitrostni bralec pogoltno knjigo, kakor spreten ribič očisti ribo: odstrani škrge, rep, luske, plavuti; potem gladko odreže file, kot bi ga vrgel tjulnju; in samo počasni bralec, v katerega se tisti z zelenimi zobmi zajedajo kot besni črvi; samo bralec, čigar prst pred dolgimi besedami zastane, ki premika ustnice, ki poplesuje po besedilu, bo opazil morebitno množico podob – letalec, mesar, tjulenj –, ki so se zbrale, da bi kaj povedale o ciljnih in dejavnostih hitrostnega bralca, mogoče kot klepetulje pri poroki. Bralec na čas te gneče podob, tega norega trka pojmov – pristajalne steze, jedra, srca, črev, seksa – ne bo začutil ali vsaj prepoznal, saj ti bralci iščejo samo tisto, v čemer vidijo notranje bistvo pomena; samo jedro hočejo, srce stvari; tisto, kar je navadno mogoče enako dobro povedati tudi z njihovimi, drugimi besedami, ki jih je vedno manj; tako bi bistvo tega odstavka lahko izrazili takole: bralci, ki berejo hitro, razbirajo samo skrajno posplošene in stereotipizirane pomene. Zanje pomen plava nad popisano stranjo kot puhast oblaček. Kliše je vedno moderen. Ti ljudje berejo, kot pravimo, sinonimno, iščoč istost; in v resnici jim je popolnoma vseeno, če jih v enem trenutku označiš za požrešne kot tjulnji, v naslednjem pa jih primerjaš s čistilci rib. Oni ... vi, jaz ... razumemo, za kaj gre.

Večji del pisanja in branja poteka ne na nivoju določenih besed in besednih zvez, čeprav je treba uporabljati določene besede in zveze, ampak na nivoju ohlapnih, splošnih nizov ali zbirk sinonimov. Sinonimno pisanje je razmeroma lahko brati, če seveda pri tem ne dremlješ, saj živi v približnosti; prenese velike odstopa; njegova merila ustreznosti so podobna merilom uličnega sprehajalca in njegovi užitki so iste vrste.

Če bi kdo od nas prebral, da je "Jack vtaknil roko v blagajno in si opeknel prste, tako da ga je v trenutku odpihnilo iz banke", bi se morda nasmehnil ob tej trapasti kombinaciji vsakdanjih izrazov, hkrati pa bi razumel, v čem je stvar, in ujel melodijo, bistvo. Bistvo je, da je Jack mislil, da je zgrabil boga za brado, pa so še njega zrazirali. Tokrat – fant – UAU! – mislim, tokrat je pa res zajebal – in zdaj je v riti – fant – globoko v riti – dobro so ga napičili! Ločila se razblinijo v same pomišljaje; skrčijo se, zredčijo, popolnoma izginejo. Jack je zagrešil KAZNIVO DEJANJE, UJELI so ga, zdaj občuti POSLEDICE. To troje

plava nad površjem stavka, kot trije oblački v stripu, in enako lahko jih je prebrati kot ABC.

Natančno pisanje postane težavno in počasno, natanko zato, ker zahteva natančno branje – da dojamemo vse. Večina med nami meče besede na papir tako, kot otroci mečejo sneg v steno. Saj je tako pomemben samo razmazani beli opljusk.

Takrat ko sem sam sodeloval v tekmovanjih v hitrem branju, so imela dva polčasa, kakor nogometna tekma. Prvi je obsegal samo hitro branje, in tu sem seveda brzel skozi ter ob tem ves čas glasno obračal liste in zapiral platnice, da bi motil zelenozobca ali molčeči sestri iz Shaker Heightsa, ki naj bi mislili, da sem že končal z branjem. Takrat še nisem nosil očal, vendar sem imel na tekmah vedno s seboj tok in sem ga vsakokrat v primernem trenutku spustil na tla, pa še nekaj kovancev zraven.

Potem smo morali odgovarjati na vprašanja o tistem, kar naj bi prebrali, in tudi tu je bila ključna hitrost. Toda vprašanja so kmalu razkrila svoje hibe. Imela so določeno strukturo, svoje lastno bistvo; in z nekaj izkušnjami si kmalu lahko uganil, kakšna bodo vprašanja o določenem besedilu, skoraj preden si se ga lotil. Beremo Zlatolasko? Kaj so torej trije medvedje najraje jedli za zajtrk? Kako je Zlatolaska ušla iz hiše? Zakaj treh medvedov ni bilo doma, ko je prišla Zlatolaska? Tudi izbirni odgovori, ki so nam jih ponujali, so imeli svoje obrabljene nagibe in so se, tako kot vprašanja, hitro izdali. Najljubše jedi za zajtrk, na primer, so bile: (a) Quakerjevi kosmiči (lahko si mislimo, da je tovarna tisto leto prispevala nagrade in na ta prekanjeni način spravila noter svoje ime); (b) Just Rite (pisano kot znamka); (c) ovsena kaša (navadno napisana z veliko začetnico); (č) skuta s sirotko in sladkorjem. Nihče se ni nikoli vprašal, zakaj je Zlatolaska trpela zaradi odnosov v družini; zakaj je postala smetarčica; ali zakaj je bila kaša mame medvedke mrzla, medtem ko je bila skledica malega medvedka še topla in so bili v njej kosmiči Just Rite. Še veliko drugih skrivnosti je bilo, vendar ne za te mojstre kviza, ki jih ni zanimal niti seksualni pomen Pepelkinega čevaljčka ali to, zakaj je moral biti iz stekla (da bi bilo lažje piti iz njega, jasno). Medaljo zmagovalca sem dobil tako, da se sploh nisem zmenil za besedilo (bil je odlomek iz drugega dela Spenglerjevega *Propada Zahoda*, ki se začne takole: "Poglejte rože zvečer, ko se druga za drugo zapirajo v zahajajočem soncu ..." – pa saj se gotovo spominjate tega kar preveč znanega odlomka). Preskočil sem tudi vprašanja in preprosto obkrožil najmračnejše izmed ponujenih odgovorov. Zmagal sem z rekordnim časom. Nihče več ni nikoli tako hitro opravil s Spenglerjem.

Kaj so mi povedala ta tekmovanja s kvizi iz razumevanja, z ljubeznijo do dobesednega učenja? Povedala so mi, da je čas denar (najljubša misel hitrostnega bralca); povedala so mi, kaj svet hoče, da berem, kadar berem, jem, kadar jem, vidim, kadar vidim. Kot kak požeruh naj bi v trgovini v naglici nagraabil stvari in se pobral. Iztržek je bil vrhunski. Svet je hotel, da ujamem bistvo, bistvo pa ni bilo nič drugega kot pojem trgovine – tako puščobno enoličen in osiromašen pojem, da bi lahko krojil obleke.

Od nas pričakujejo, da bomo živeli naprej, da bomo šli skozi življenje tako gladko, da morda sploh ne bomo opazili njegove slabe kakovosti, neujemanja teorije z resničnostjo, razkola med programom in prakso. Živeti moramo tako, kot beremo; poslušati tako, kot živimo. Prosim: samo melodija ... drobci "zlatih starih", napovedi plošč "tik pred izidom" pa "ves zanos novosti". Navadili smo se čorbe, v katero se je spremenila naša zavest. Okus ima po pljunku v lastnih ustih, ne po pljunku iz ust koga drugega.

Ta niz klišejev, bednih public, žalostnih stereotipov, dolgočasnih sloganov, glasnih reklam in grobih poenostavitev, naslovov, blagovnih znamk, krilatic, *tipik*, ki jih naš um pušča za sabo kot polž svojo slinasto sled – istost, ki jo izločamo –, je demokratičen: za nekritično oko in neučakano črevo ni eno stranišče nič boljše od drugega. "Odpihnilo ga je" ni kraljevski izraz, kateremu bi morala "čez rob" ali "v najboljših letih" služiti kot sužnja. Vsak kliše je lopov in kmetavz, a gospodarja ni. Vsak nas z nedoločnim zamahom roke napoti k neurejeni skupini. Pomen, ki ga pripisujemo svojim izrazom, ni nikoli dokončen; naša misel (in *to* je sam po sebi pomemben izraz), naša misel se brezsilno premika od ene oblike besed k drugi in se komaj kakšne dotakne, kot čebela v božjem vrtu. Dejstvo je, da jo je Jack skupil. *To* vemo vsi. Tekmoval je. In bil poražen. Ne bi bilo dovolj o tem?

Še trije drugi načini branja so, ki bi jih rad priporočil. Počasni so, staromodni, tudi ne lahki, redko v rabi. Treba se jih je naučiti. Enako kot hitra metoda opisujejo primeren način tako pisanja kot branja in lahko rabijo kot delni simbol za dober način življenja.

To se zdi neverjetno, vendar zadevajo vse naše potrebe, naše navade: razmišljanje, gledanje, jedenje, pitje. Kozarec vina lahko zlijemo vase, če nam tako prija. Da začutimo bistvo. In bistvo je raven alkohola v krvi, alkoholizirana sapa, ki jo napihamo v testni balon. "Zvrniti kozarček" je zato primeren izraz. "Še enega za na pot" je nevaren izraz. Pogoltnemo lahko besedilo, obdobje življenja, ljubezensko razmerje, sprehod po parku, ki nas pripelje od tod do tam. Lahko jih zlijemo vase. Mogoče ste morali kdaj potovati skupaj s človekom, čigar želja je bila preprosto *pri ti tja*. Brez dvoma ste že srečali ljudi, ki nestrpno čakajo na obračun; priganjajo vas, da preidite k bistvu; pri večerji jim predjedi samo podaljšujejo čas do posladka; na tekme ne hodijo, samo stavijo; vedno pogledajo samo zadnjo vrstico (tisti nespodobni stavek, katerega podpomena sinonimni bralci sploh ne opazijo); to so ljudje, ki jih obsedajo posledice; radi bi dosegli vrhunec, ne da bi se trudili z gradacijo ali crescendom.

Vendar lahko beremo in hodimo in pišemo in gledamo na povsem drugačen način. *To je* mogoče. Mene je rešila istosti filozofija Immanuela Kanta, Gertrude Stein in njenih dozdevnih ponavljanj. *Procesa in realnosti* ali *Kritike čistega uma* ne moreš brati na čas. Tudi Wallacea Stevensa ali Mallarméja ne moreš brati hitro. Nobenega bistva ni, nobenega preprostega prevoda, nobenega ključnega pojma, ki bi odklenil ta dela; pravzaprav ni niti nobene ključavnice, nobenih vrat, nobene stene, nobene sobe, nobene hiše, nobenega sveta ...

Enega mojih najljubših stavkov je napisala Gertrude Stein. Takole gre: "It looked like a garden, but he had hurt himself by accident."* Naš primer je pravzaprav iz dveh stavkov: "It looked like a garden," in "He had hurt himself by accident." Vsak zase, in ločeno, je popolnoma običajen element proletarske proze, ki ga lahko mirno prezremo; če pa sta takole nenavadno združena, nas prisilita razmisliti o njuni resnični, popolni in nenavadni naravi. Poškodba je bila – tako se lahko odločimo, čeprav je šlo na pogled za samopoškodovanje, načrtovano, hoteno – dejansko posledica nesreče. Koliko bolje se počutimo, ko vemo, da ima stavek Gertrude Stein zdaj svoj sijaj, ker lahko pozabimo nanj! Tisti človek v resnici *ni* skušal ogoljufati zavarovalnice, čeprav je sprva tako kazalo.

Na nesrečo našega dobrega počutja pa njen stavek ni ekvivalent svojega sinonimnega branja – te pomirjujoče interpretacije. Ni ga mogoče nadomestiti z drugim. Ni ga mogoče prevesti drugače kot ob *popolni izgubi* njegovega čisto posebnega učinka. Napisan je bil – ta stavek – s pretanjenim estetskim občutkom za "razliko", za jasno in čisto razločevanje, za pravo težo in polno rabo besede. Kadar rečemo, da razumemo, kar je nekdo rekel, mislimo, da smo sposobni stvar povedati drugače, z drugimi besedami (in pogosto mislimo prav to), potem imajo kritiki Gertrude Stein morda prav: takega stavka ni mogoče *razumeti* in kot *sredstvo izmenjave* nima nikakršne vrednosti.

Lahko pa poskusimo stavek razumeti na drug način. Pokažemo lahko na elemente in razmerja, ki skupaj pripeljejo do njegovega posebnega učinka. Na primer, opozorimo lahko, da stojita drug ob drugem dogodek, ki je navadno trenuten (accident), in stanje, ki traja dolgo časa (garden); ali navedemo nasprotja med pazljivostjo in nepazljivostjo, med zaželenim in nezaželenim, med videzom in resničnostjo, med naključjem in načrtom, ki jih postavljata stavka; in omenimo ključni premik osebkov ("It looked ... but he had ..."). Komentiramo lahko tudi posebno vrsto presenečenja, ki ga prinese stavek, saj potem ko smo prebrali "It looked like a garden, but ... – Videti je bilo kot vrt, vendar ...", gotovo pričakujemo nekaj takega kot "but the plants had all sprung up like weeds – vendar so se vse rastline razrasle kot plevel". Osamitev analitičnih funkcij v stavku dosežemo s primerjavo dejanskega stavka z njegovimi možnimi različicami. Kakšna je moč izraza "by accident – po nesreči"? To ugotovimo tako, da ga izpustimo.

It looked like a garden, but he had hurt himself with a hammer (... vendar se je ranil s kladivom).

Besedo "hurt – ranil" nadomestimo z "injured – poškodoval"; tako dobimo še malo drugačen ritem in natanko začutimo, koliko intimnejša in toplejša beseda

* Dobesedno: "Videti je bilo kot vrt, vendar se je ranil po nesreči." Prvi del povedi pa lahko pomeni tudi "Videti je bilo namerno". V slovenščini seveda ni tako, zato je moral primer ostati v angleščini. (Op. prev.)

je "raniti se": manj izrazito fizična, vendar hkrati blago splošna in nedoločna, kar recimo "udariti se" ni.

Lahko poskusimo biti bolj določni:

It looked like a rose garden (Videti je bilo kot rožni vrt), but he had hurt himself by slipping on the ice (vendar se je ranil, ker mu je spodrsnilo na ledu).

Ogledamo si lahko tudi, kako podaljšanje drugega dela stavka pokvari učinek celote:

It looked like a garden, but he had nevertheless managed to hurt himself quite by accident (vendar se mu je kljub temu posrečilo čisto po nesreči raniti se).

Presenečenje mora priti v trenutku, sicer je vse pokvarjeno. Vzemimo, da raztegnemo prvi del:

It looked, as well as I could make it out through the early morning mist, like a garden (Videti je bilo, kolikor sem lahko razločil skozi meglo zgodnjega jutra, kot vrt), but he had hurt himself by accident.

Možne so še druge zamenjave, lahko tudi prav drzne, s katerimi izmerimo razdalje med podobnostmi:

It looked like a flower box (Videti je bilo kot cvetlični zaboj), but he had hurt himself by accident.

It looked like a Dali (Videti je bilo kot kak Dali), but he had hurt himself by accident.

Pomembno je, da imamo najbolj "normalno" obliko našega stavka, namreč: "It looked very intentional, but he had hurt himself by accident (Videti je bilo namerno, vendar se je ranil po nesreči)", vedno pred sabo. Zdaj nas po vseh ponovitvah in analizi stavek ne more več presenetiti in je izgubil pomen, kakršnega koli je pač imel – kot kakšna litanija. Po drugi strani pa se nam lahko čez mesec dni iznenada vrne v zavest z vso močjo novega odkritja.

Na kratko: oživili smo idealizirano metodo njegove zavestne kompozicije. Nazorno smo predstavili naravo izbora besed, tako da smo si ogledali nekatere, s katerimi bi jih lahko nadomestili, kot če bi prevajali angleščino v angleščino.

Če postavimo sinonimnemu branju nasproti antonimno, ki poudarja neprevedljivost, razliko in enkratnost, potem bi morali analitično branje, ki preučuje način, kako so besede sestavljene, da dosežejo določene učinke, primerjati s sintetičnim, ki se osredotoča na kvaliteto in značaj samega učinka. Sintetično branje združi vse elemente in *se odzove*.

Za trenutek si zamislite okusen brunswiški ragu, pri katerem ne samo, da mora korenje prispevati svoje, ampak mora svoje prispevati prav *ta* koren. Ko pokušamo ragu, se moramo predvsem zavedati, da jemo natanko to: ragu. To védenje da našemu jeziku smernice: pove mu, kaj naj išče, katere vrednote štejejo, kaj spada zraven in kaj (recimo žvečilni gumi) ne; seznaneni nas z *metodo* priprave jedi. O tem, da jemo ragu, se prepričamo s primerjanjem svoje sedanje izkušnje z drugimi (ali pa vprašamo natararico, ki nam pove, kaj je rekel kuhar). To se pravi, ta ragu ima neki splošen značaj (videz, vonj, gostoto, okus) – “bistvo” –, ki ga lahko vzporejamo z drugimi iste vrste. Tu gre za sinonimno jedenje (pa če to zveni še tako gnusno). Ena žlica raguja, skledica čilija, hamburger so enaki kot drug hamburger, druga skledica ali žlica. Uren ali hitrostni jedec gotovo ne bo zaznal dosti razlike; razlika, ki se pojavi, pa bo seveda v *vsebin*i. To skledico kaše sem pojedel, torej mora biti tista skledica druga.

Toda izobražen in pozoren jezik bo okušal in ločil ta ragu od drugega. Okušanje je dialektični proces, ki poteka od splošnih podobnosti k specifičnim, do tega pa je mogoče priti samo prek vrste razločevanj. Z antonimnim okušanjem (tudi to zveni gnusno) naposled “identificiramo” to jed ne samo kot pravi ragu, ampak kot brunswiški ragu; vemo, ali je bil pripravljen na kreolski način ali ne, in nazadnje iz verzije recepta na tem krožniku razberemo, da so bile veverice debele in sive in da so prišle iz Misisipija, kjer se hranijo z bezgovimi jagodami in želodom močvirskih hrastov. Dejanje, predmet, pojem, stavek zajamemo sintetično, zgolj z občutenjem ali sprejetjem njegovega celotnega učinka – v primeru raguja to pomeni njegovega polnega, enkratnega okusa. Ni nujno, da znam naštetih njegove sestavine; ni nujno, da znam opisati, kako je bila jed pripravljena; moram pa biti vzoren ocenjevalec. Te sposobnosti, ki je stvar izkušnje razlikovanja v kontekstu primerjanja, ni mogoče zajeti v pojme ali izraziti z besedami. Analitično okušanje ima drugačen namen. Odkriti hoče, kaj je v jedi, zato rekonstruira recept in poustvarja način priprave. Njegov postopek teče od učinkov k vzrokom.

Branje je zapleteno, poglobljeno, mirno, tiho, zelo osebno, zelo zasebno, zelo samotno početje, ki pa človeka izjemno plemeniti. Nič ni bolj družabno od govora – zvoki, ki so nam skupni, nas še bolj povezujejo kot zakoni; toda nihče se ne zaveda človekove ločenosti od drugih bolj kot bralec, zakaj bralec komunicira z breztelesno besedo, ki jo je slišal v tisti praznini v glavi, namenjeni zgolj slišanju, prostoru, ki ga v običajnem pomenu v telesu sploh ni. V avtobusu se lahko vsakdo zataplja v kaj drugega. Tudi če sedim poleg duhovnika, lahko kljub temu uživam v pornografiji, čeprav bom morda s prstom diskretno pokrival naslov: *Plesalke kankana praznujejo božič*. Ni mi mar, če oče McIvie bere o naložbah ali če rdečelasi dečko na sedežu pred mano požira knjigo o hendikepiranju konj. A medtem ko smo vsak v svoji besedni rekreaciji vsi polni spoštovanja do zasebnosti sosedov, lepaki z reklamami za parfume ali obutev obvladujejo javni prostor kot viden vonj; Muzak polni vsako nezačepljeno uho prav tako kot hrup z ulice. Kino, radio, TV, gledališče, orkester: vsako od tega teče v svojem tempu,

in poslušalec ali gledalec se mora temu prilagoditi, vztrajati, ali pa izstopiti; bralec pa ne. Bralec je svoboden. Bralec je gospodar in sam goni kolo. Bralec lahko mirno reče, da je njegov trenutni tok Prousta odložen do počitnic.

Branje torej ni javno opravilo. Seveda se marsikdo med branjem nervozno preseda. Eden mojih najbližjih prijateljev iz mladih let si je kar naprej čutno ovijal dolge pramene svetlih las okrog kazalca. Kako je bral: tako ga imam v spominu. Res, naša drža je dostikrat izzivalna, perverzna. Vendar ti zunanji gibi telesa v resnici govorijo o pomembnosti gibov duha; in celo bežni trzaji oči, ko potujemo z njimi od besede do besede, od izraza do izraza in od stavka do stavka v upanju, da bomo v poplavi Faulknerja ali Prousta ali Joycea ali Jamesa obdržali glavo nad gladino, so znamenja razuma: branje je razumevanje, dojetje stvari z mislimi, sestavljanje in razvrščanje, dokler besedila ne razumemo tako popolnoma, da ostane samo še občutenje in čisti odziv; dokler niso njegovi pojmovni obrati kot spremembe razpoloženja v zakonu: malenkostni, žalostni, ekstatični, vsakdanji, predvidljivi, osupljivi.

Toda kdor hoče to izkusiti, se mora naučiti besedilo predvajati – povedati, zapeti, zakričati besede samemu sebi, jih dati s svojim umom, s svojim telesom; sicer oko spolzi čez vsak zlog kakor hitrostni drsalec. Brez dvoma bi pogosto morali tisto, kar beremo, samo preleteti, kakor bi morali tisto, kar pijemo, dostikrat izliti; toda bralec, ki hiti, je sam na drugačen, manj zadovoljiv način kot bralec, ki si izgovarja besede, saj se med branjem razdelimo v gledališče: v izvajalca, ki oblikuje te neslišne zvoke, tako da skoraj nevidno premika mišice žrela; in poslušalca, ki te zvoke posluša in se odziva na njihovo strast ali njihovo modrost.

Za takega bralca ali bralko je vsako besedilo enkratno; vsako delo sprejme kot dobro znanega tujca. Tak bralec in bralka sta pripravljena dovoliti, da besede drugega človeka postanejo njegove oziroma njene.

Čez trenutek bomo poskusili prebrati vino, da pokažemo, kako je mogoče brati mnoge stvari, ki niso napisane. Za to priložnost smo se seveda pripravili. Steklenici smo pustili zadihati. Tudi knjige morajo dihati. Treba jih je pravilno odpirati, jemati v roke, listati. Njihove platnice se razpirajo kot pari rotečih rok. Ceniti je treba njihov papir, ureditev. Zdaj pa si prelijmo besedilo v široko odprte oči, ki željno čakajo nanj. Kozarec z vinom grejemo v roki in čakamo, da se cvetlica zbere nad njim kakor rdečina rdečih vrtnic, ki – se nam zdi – obarva zrak. Zabredemo – bos, seveda – skozi utekočinjeno barvo. Vzamemo požirek v usta in ga malo zadržimo. Srknemo. Okušamo. Izgovorimo nekaj stavkov velikega mojstra sira Thomasa Browna: "Spanec imenujemo smrt, in vendar je prebujenje tisto, ki nas ubije in uniči duhove, ki so hiša življenja. To je tisti del življenja, ki najbolje izraža smrt, saj vsakdo zares živi toliko časa, dokler deluje v skladu s svojo naravo ali kakor koli udejanja svoje sposobnosti ..." Ali niso te besede z dobre njive, iz bogate letine? Seveda je v vseh teh besedah neka istost: življenje/smrt, človek/narava; bistvo je razvidno. Toda razlike! Najpomembnejše so razlike, to, kako nos in oči in ličnice oblikujejo obraz; način, kako se mišica

zgane in se na obrazu zariše čustvo. Razlike so tisto, kar beremo. Razlike so ne le prepoznavne, jasne, ampak tudi nalezljive: vino je nemara lahko, aromatično, počasi se sprošča, zgornji del stegna se čudovito širi, nočni zrak ima roke, besede nam letijo iz ust kakor ptiči: "... toda kdo pozna usodo njegovih kosti," pravi Browne, "ali kolikokrat ga bodo pokopali"; toda ko na glas izrečem, kar govori njegova duša, spet oživi; dvignil se je v meni in lahko sem zanj tisti začasni rešitelj, saj polagam njegove besede na svoj jezik – tako kot vsak pravi bralec; vendar pazite, ne nervozno, kot bi bile koščki žvečilnega gumija, ampak na način, kot je potrebno, če naj jih sliši srce; in čeprav so besede njegove in se skozi mene vrača njegova duša, je vse v mojih rokah; ničesar me ni prosil; njegove besede se gibljejo, ker jih gibljem jaz. Kakor kolesarjenje je, to branje. Čutite zrak, čisto prehajanje duha skozi izpostavljeno kožo?

To branje bo torej kot življenje; življenje, ki bo vsak hip začelo zaposlovati vsakega izmed vas; ne vedno v naglici, upam, ali v nenehnem strahu pred posledicami, čemerni nepazljivosti, neprijetni raztresenosti. Toda to življenje bo kljub vsemu le navidezno, tako kot je navidezno neizgovorjeno branje, razen če kdaj pa kdaj uprizoriš zunanji svet in mu dovoliš zaživetiti znotraj; samo tako se nam namreč lahko preda. Kot je nekoč zaukazal Rainer Maria Rilke: "... zapleši okus sadeža, ki ga okušaš. Zapleši pomarančo." Rad bi pomnožil to naročilo, celo čez meje možnosti. Spregovorite si včasih ulico, prisluhnite rogovom v gozdu, glasno berite veter in vzemite tisto notranjo sapico za svojo, zakaj če nam je Narava, Človek ali Bog dal besedilo, imamo neodvisno od tega sposobnost branja, zares dobrega branja, in naš duh se lahko svobodno giblje v soglasju z gibanjem sveta.

Prevedla Maja Kraigher

William H. Gass je prvi dobitnik nagrade Nabokova, ki jo podeljuje ameriški PEN za življenjsko delo v književnosti.